

ΜΙΧΑΗΛ ΣΤΡΟΥΜΠΑΚΗΣ

**Ο ΔΑΣΚΑΛΟΣ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ.**

ΤΟ ΚΩΔΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΜΕΛΟΥΡΓΙΚΟ ΤΟΥ ΕΡΓΟ

Ανάτυπο από τον τόμο

*«Α' Επαστημονικό Συμπόσιο της Νεοελληνικής Εκκλησιαστικής Τέχνης
Πρακτού»*

ΑΘΗΝΑ 2009

Μιχαήλ Στρουμπάκης

Ο ΔΑΣΚΑΛΟΣ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ.
ΤΟ ΚΩΔΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΜΕΛΟΥΡΓΙΚΟ ΤΟΥ ΕΡΓΟ

1. Είσαγωγή.

Μέσα στήν ἀχλύ τοῦ πολέμου, τίς ἀποτρόπαιες σκηνές τῶν διωγμῶν καὶ τῶν διαφόρων βιαιοπραγιῶν τοῦ ΙΘ' αἰ. τό γένος τῶν Ἑλλήνων ἀναγεννᾶται μέσα ἀπό τίς στάχτες του, ἐπαναχτᾶ τίς δυνάμεις του καὶ μεγαλουργεῖ σέ ὅλους τοὺς τομεῖς καὶ ἴδιαίτερα στήν τέχνη, μουσικὴ καὶ ἄλλες, γιατὶ ἔχει βρίσκει τὴν αὐθεντικὴν ὑπαρξην καὶ ἐκφράζει τό ἀπ' αἰώνων γονιδίωμά του, αὐτό τῆς δημιουργίας, τῆς καλλιτεχνίας καὶ τῆς καλαισθησίας. Μιά τέτοια περίπτωση πνευματικῆς ἀναγέννησης εἶναι καὶ ἡ Χίος τῶν πρώτων τριάντα χρόνων τοῦ ΙΘ' αἰ., πού, αἱματοβαμμένη ἀπό τίς σφαγές τοῦ 1822 καὶ τοῦ 1828¹, ἐπαναχάμπτει καὶ ἐπουλώνει τίς πληγές τῆς μὲ τό φάρμακο τῆς γνώσης καὶ τῆς διδασκαλίας. Ο Γρηγόριος Φωτεινός, ὁ μετέπειτα ἐπίσκοπος Μυριοφύτων², στά ἀπομνημονεύματά του, μεγάλο μέρος τῶν ὁποίων παραμένει

1. Μετά ἀπό τὴν πρώτη σφαγὴ τοῦ 1822 ἀκολούθησε καὶ δεύτερος κύκλος βιαιοπραγιῶν ἐπειτα ἀπό τὴν ἀποτυχημένη προσπάθεια τοῦ Φαβιέρου νά ἐπαναχτῆσει τὴν νῆσο. Ἀπό τὴν πλούσια βιβλιογραφία γιά τίς σφαγίες τῆς Χίου, βλ. ἐνδεικτικά, Ἀλ. Βλαστοῦ, Χιακέ ἥτοι Ιστορία τῆς νήσου Χίου ἀπό τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἐν ἑτει 1822 γενομένης καταστροφῆς αὐτῆς ὑπό τῶν Τούρκων, τ. Α', Ἐρμούπολις 1840, σσ. 180-207· Γρ. Φωτεινοῦ, Τά Νεαμονήσια, τ. Β', Χίος 1865, σσ. 2-3, 67, 295· Γ. Ζαλίτα, Ιστορία τῆς Χίου, τ. Γ2, Ἀθῆναι 1928, σσ. 501-571· Μ. Παϊδούση, «Μαρτυρίες ἀπό τὴν σφαγὴν τῆς Χίου», Χιακή Ἐπιθεώρησις 10 (1972) 92-105, 11 (1973) 31-41· Στ. Φασουλάκη, «Οἱ ἔνοι περὶ Ἑλλάδος ἵδιᾳ περὶ Χίου», Χιακά Χρονικά 7 (1975) 57-60, 63-64. Γιά πλήρη βιβλιογραφία μέχρι καὶ τοῦ ἑτους 1978, βλ. Μαρίας Γιατράκου, «Ἀναλυτική βιβλιογραφία περὶ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ καταστροφῆς τῆς Χίου (1822)», Δελτίον τῆς Ιστορικῆς καὶ Εθνολογικῆς Εταιρείας τῆς Ελλάδος 21 (1978) 273-316. Νεώτερη βιβλιογραφία, ἴδιως γιά τὸ δεύτερο κύκλο σφαγῶν τοῦ 1828, βλ. Ἐλένης Κούκκου, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα τῆς δευτέρας ἐκστρατείας καὶ τῶν σφαγῶν τῆς Χίου κατά τὰ ἔτη 1827-1828, Εταιρεία Μελέτης Ἑλληνικῆς Ιστορίας, Ἀθῆνα 2003.

2. Περὶ τοῦ Γρηγορίου Φωτεινοῦ, βλ. Ι. Ἀνδρεάδη, Ιστορία τῆς ἐν Χίῳ Όρθοδόξου Ἑκκλησίας, τόμ. Γ, Ἐποτημονική ἐπιμέλεια Σπέφανος Σκαλιστής (†), Ἀδελφοί Γ. Βλάσση, Χίος 1996, σσ. 198-203.

άνέκδοτο, άναφέρει γιά τήν περίοδο έκείνη, κατά τήν όποια ἐπέστρεψαν ὅσοι γλύτωσαν ἀπό τή σφαγή, δτι ὄργανώθηκε ἐκ νέου ἡ διαχοπεῖσα λόγω τῶν δεινῶν ἐκπαίδευσης στή νῆσο³. Γράφει σχετικά γιά τήν περίοδο έκείνη: «Μετά δέ τήν μετοικεσίαν τοῦ 1828 ἀνεφάνησαν καὶ διδάσκαλοι ἐμπειρότεροι, ἐν οἷς ὡς ἑλληνισταὶ ἔχαρακτηρίζοντο οἱ Κύριλλοι, Βαβύλας καὶ Πατούνας ὁ καὶ τῆς Ἰταλικῆς ιδίως διδάσκαλος, μεθ' οὓς ἥλθον καὶ Μητροφάνης, Στομάρας καὶ ὁ Σακκούλας Μεθόδιος. Ἀλληλοδιδάκτης δέ ὁ παπάς Παξιμαδᾶς καὶ Δημήτριος ὁ Παπαδόπουλος, δοτικής ἦν ἄμα καὶ τῆς Νέας Μουσικῆς καὶ τῆς Ναυτικῆς εὐδοχίμως διδάσκαλος, παρ' ὃ ἐσπούδασε καὶ ὁ Ἀλή Τσελεπῆς»⁴.

Τό ἀπόσπασμα αὐτὸ μᾶς ὑποχρεώνει νά θέσουμε τά παραχάτω ἑρωτήματα: Ποιός ἦταν ὁ Δημήτριος Παπαδόπουλος στὸν ὅποιο ἀναφέρεται ὁ Γρηγόριος Φωτεινός στά ἀπομνημονεύματά του; Ποιᾶς μουσικῆς ἦταν δάσκαλος; πῶς βρέθηκε στή νῆσο; ποὺ δίδαξε; μέχρι πότε παρέμεινε ἔκει; Συναφῆ, ἀλλά δευτερογενῆ ἑρωτήματα εἶναι καὶ τά ἀκόλουθα: Ποὺ σπούδασε τή μουσική καὶ ποιούς δασκάλους εἶχε; ποιά ἦταν ἡ μουσική του διαδρομή, ἡ φαλτική του δραστηριότητα; Ποιᾶς ἔκτασης καὶ ποιᾶς ποιότητας ἦταν τό διδακτικό του ἔργο; «Ἔχει ἀφήσει κωδικογραφικό ἔργο; Συνέθεσε μέλη καὶ ποιά;

«Οπως ἀντιλαμβανόμαστε τό παραπάνω ἀπόσπασμα δημιουργεῖ περισσότερα ἑρωτήματα σέ σχέση μέ τά προβλήματα πού ἐπιλύει καὶ μόνο ἐπικουρικά μπορεῖ νά ἀξιοποιηθεῖ στήν ἀναζήτηση τῆς ιστορικῆς ἀλήθειας.

2. Οι κώδικες.

Κατ' εύτυχη συγκυρία, ἡ ἔρευνα γιά τή Χιακή μουσική Παράδοση⁵ δόδή-

3. Η ἐκπαίδευτική δραστηριότητα ἐπιχεντρώνεται γύρω ἀπό τήν περιώνυμη Σχολή τῆς Χίου, πού ιδρύθηκε ἀπό τὸν Ἀθανάσιο Πάριο τὸ 1792 καὶ ἀναδιοργανώθηκε ἀπό τό Νεόφυτο Βάμβα τὸ 1815. Γιά τή Σχολή τῆς Χίου, βλ. τό προσφάτως ἐκδοθέν ἔργο, Ἀντ. Ν. Χαροκόπου, Η περιώνυμη Μεγάλη Σχολή τῆς Χίου· Τό ιστορικό «Γυμνάσιον Χίου», Έκδοτικός Οίκος 'Αδελφῶν Κυριακίδη Α. Ε., Θεσσαλονίκη 2006.

4. Γ. Ζολώτα, Ιστορία τῆς Χίου, τ. Γ2, σα. 627-674. Ἀναδημοσίευση τοῦ παραπάνω ἀποσπάσματος βλ. στό Μ. Στρουμπάκη, «Ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς στή Χίο κατά τή διάρκεια τοῦ 19^ο αι.», Πρακτικά Συνεδρίου «Ἐλληνικά ιστορικά ἐκπαιδευτήρια στή Μεσόγειο ἀπό τήν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα», Χίος, 18-21.10.2001, 'Ὑπουργεῖο Εθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων-Δῆμος Χίου, Χίος 2002, σ. 352.

5. Ἀπό τό ἔτος 1985 ἔχει ξεκινήσει ἡ ἔργασία περιουλλογῆς χειρογράφου, ἐντύπου καὶ ἱχογραφημένου ύλικοῦ σχετικά μέ τήν πλουσότατη χιακή ἐκκλησιαστική μουσική παράδοση. Στόχος τῆς ἔρευνας εἶναι ἡ ὅλοκληρωμένη μελέτη καὶ παρουσίαση τῆς χιακῆς μουσικῆς παράδοσης. «Ενα πρώτο δεῖγμα παρουσιάστηκε τό 2001 στά πλαίσια τοῦ Α' συνεδρίου Ελληνικά ιστορικά ἐκπαιδευτήρια στή Μεσόγειο ἀπό τήν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα. Χίος, 18-21.10.

γησε στόν έντοπισμό τεσσάρων χωδίκων πού δείχνουν ότι έχουν σχέση μέ τό πρόσωπο μέ τό όποιο άσχολούμαστε. Οι δύο απ' αύτούς έντοπίστηκαν στή Χίο, δέν είχαν έπισημανθεῖ μέχρι τώρα και γιά πρώτη φορά παρουσιάζονται στά πλαίσια τῆς παρούσας μελέτης.

Ό πρώτος από αύτούς άνήκει σήμερα σέ ίδιωτική συλλογή⁶. έπιγράφεται Στιχηραρδοξαστικάριον και στή σ. 1 περιέχει έκτενές άνορθόγραφο βιβλιογραφικό σημείωμα στό όποιο άναφέρεται ξεκάθαρα τό δνομα τοῦ γραφέα: Στιχηραρδοξαστικάριον Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ πελονπονισίου (sic) τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἔκκλησίας ἐν ὦ περιέχονται δόλα τὰ τῆς συλλογῆς μελισθέντα τροπάρια ιδιώμελα παρ' Εμμανουὴλ πρωτοφάτου (sic) καὶ τίνα μερικῶν ἔορτῶν ἵα μεληθέντα παρὰ τῶν διδασκάλων καὶ παρ' ἐμοῦ Δημητρίου Παπαδοπούλου μελουργηθέντα ἔγραψθησαν δλα κατὰ τὴν τάξιν τῆς ἀκολουθίας καὶ πρὸς τὸ τέλος προσετέθησαν τὰ ἐκ τοῦ Ἰακώβου ἀναγγαιώτερα δοξαστικὰ κατὰ τὴν τάξιν τοῦ χρόνου (Εἰκ. 1).

Ο δεύτερος χώδικας άνήκει στήν ένοριακή βιβλιοθήκη τοῦ Ι. Ναοῦ Παναγίας Ἀγιοδεικτινῆς Χίου, ως πρός τό περιεχόμενο εἶναι Ἀνθολογία μετά Ἀναστασιματαρίου και στό φ. 117τ ὁ γραφέας σημειώνει: τέλος τοῦ πολιελέου, παρ' ἐμοῦ τοῦ ιδίου γραφέως Δημητρίου Παπαδοπούλου καὶ θεωρηθεὶς παρὰ τῶν διδασκάλων ἐπιδιορθόθη παρ' αὐτῶν (Εἰκ. 2).

Ο τρίτος χώδικας εἶναι γνωστός από τίς φωτογραφήσεις τοῦ Παλαιογραφικοῦ ἀρχείου τοῦ Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας καὶ από άλλες ἐργασίες καὶ δημοσιεύσεις⁷. Εἶναι ὁ ὑπ' ἀριθμόν 87 χώδικας τῆς Μητροπόλεως Σάμου, Δοξαστάριον Τριαδίου καὶ Πεντηκοσταρίου τοῦ Ἰακώβου Πρωτοφάλτου. Στό τέλος τῶν γραμμένων φύλλων τοῦ χώδικα, στη σ. 201, τό βιβλιογραφικό σημείωμα ἀναφέρει τά παρακάτω: εἰληφε τέλος καὶ τὸ παρὸν διὰ χειρὸς κάμου τοῦ ἐλαχιστοτέρου ὑπέρ πάντας Δημητρίου Παπαδοπούλου

2001. Η παροῦσα ἐργασία ἀποτελεῖ συνέχεια τῆς προσπάθειας αὐτῆς καὶ φιλοδοξεῖ νά διληγραθεῖ ὡς αὐτόνομη μελέτη μέ τή μουσικολογική ἐπεξεργασία καὶ ἔκδοση τῶν σχετικῶν συνθέσεων τοῦ Δημητρίου Παπαδοπούλου.

6. Από τή θέση αὐτή ἐπιθυμῶ νά εὐχαριστήσω θερμά τό σπηρινό κάτοχο τοῦ χειρογράφου (τό δνομα, κατά παράκλησή του, δέν θέ καινοποιεῖ). ο διπαίος ἐπέτρεψε τή φωτογράφησή του. Στήν παροῦσα μελέτη δημοσιεύονται μόνο οἱ σχετικές φωτογραφίες πού τεκμηριώνουν τίς προτάσεις μας.

7. Αγ. Τσελίκα, «Δραστηριότητα 1984-87· Χρονικό τῶν ἀποστολῶν· 4: Σάμος, α) Βιβλιοθήκη Μητροπόλεως Σάμου», Δελτίο τοῦ Ἰστορικοῦ καὶ Παλαιογραφικοῦ Ἀρχείου Δ' (1984-1987), Ἀθήνα 1988, σ. 15· Ι. Ἀναστασίου, Κατάλογος χειρογράφων χωδίκων Ι. Μητροπόλεως Σάμου, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 62· Λ. Πολέτη-Μαρίας Πολέτη, «Βιβλιογράφοι 17ου-18ου αι. Συνοπτική καταγραφή», Δελτίο τοῦ Ἰστορικοῦ καὶ Παλαιογραφικοῦ Ἀρχείου ΣΤ' (1988-1992), Ἀθήνα 1994, σ. 418· Αχ. Χαλδαιάκη, «Περί τήν καταλογογράφηση τῶν μουσικῶν χειρογράφων τῆς νησιωτικῆς Ἑλλάδος», Μουσικολογία 16 (2002) 158.

Χίου τοῦ μουσικογράφεος ἐν Κισνόφ κατὰ τὸ 1822 Δεκεμβρίου 27.

Ο τέταρτος καὶ τελευταῖος κώδικας ἀνήκει στὴ συλλογὴ χειρογράφων τῆς Μεγάλης Μουσικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος «Λιλιαν Βουδούρη» τοῦ Μεγάρου Μουσικῆς (στὸ ἔξτης μέ τὴ συντομογραφία: ΜΜΒΕ). Μία μικρή περιγραφή καὶ ἀναφορά στὸ περιεχόμενο καὶ τὸ γραφέα του εἶναι δημοσιευμένη στὸ δικτυακό τόπο τῆς Βιβλιοθήκης⁸. Εἶναι ὁ ὑπ' ἄρ. 11 κώδικας τῆς συλλογῆς. Ἀπό τὴν ὁμοιότητα τῆς γραφῆς μὲ τοὺς παραπάνω τρεῖς κώδικες συμπεραίνουμε δτὶ καὶ αὐτὸς παράγθηκε ἀπό τὴν καλλιγραφικὴ χεῖρα τοῦ Δημητρίου Παπαδοπούλου (Εἰχ. 3). Οἱ τρεῖς κώδικες, πλήν τοῦ τῆς Μητροπόλεως Σάμου 87, εἶναι ἀχρόνιστοι, ἐσωτερικά στοιχεῖα, ὅμως, μᾶς ὀδηγοῦν σέ ἐνδιαφέρουσες ἐπισημάνσεις πού θά ἀναφερθοῦν στὴν πορεία τῆς ἀνακοίνωσης.

3. Ὁ βίος - οἱ πρώτες μαρτυρίες.

Ἡ πρώτη χρονολογημένη μαρτυρία πού ἔχουμε γιά τὸ Δημήτριο προέρχεται ἀπό τὸν κατάλογο συνδρομητῶν τοῦ Δοξασταρίου τοῦ Πέτρου Λαμπαδάριου πού ἔχδόθηκε ἀπό τὸν Πέτρο Ἐφέσιο στὸ Βουκουρέστι τὸ 1820⁹. Ο κατάλογος αὐτὸς περιλαμβάνει τοὺς συνδρομητές πού βρίσκονται «ἐν Βουκουρεστίοις», «ἐν Θεσσαλονίκῃ» καὶ «ἐν Μελενίκῳ». Στὸν κατάλογο τῶν «ἐν Βουκουρεστίοις εὑρισκομένων» καὶ στὴν ὄμάδα, πού τιτλοφορεῖται «Οἱ ἐντιμώτατοι πραγματευταί»¹⁰, ἀναφέρεται ὁ Μουσικολογιώτατος Κ. Δημήτριος Παππαδόπουλος Χίος. Ἡ μαρτυρία αὐτὴ σέ συνδυασμό μὲ τὸ βιβλιογραφικό σημείωμα τοῦ Δοξασταρίου Μητροπόλεως Σάμου 87 ἐπιλύει τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς. Ο Δημήτριος εἶλκε τὴν καταγωγὴ του ἀπό τὴν νῆσο Χίο. Ἔνα ἄλλο ζήτημα πού ἐπιλύεται μέσω τοῦ καταλόγου καὶ τοῦ βιβλιογραφικοῦ σημειώματος εἶναι καὶ αὐτὸ τῆς ἐπαγγελματικῆς του ἐνασχόλησης ἔχειν τὴν ἐποχή. Τό 1820 ἥ καὶ νωρίτερα, εἶχε ἐγκατασταθεῖ στὸ Βουκουρέστι, πιθανό-

8. Ἐμμ. Γιαννοπούλου, «Μία συλλογὴ χειρογράφων Ψαλτικῆς Τέχνης στὴ Μεγάλη Μουσική Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος “Λιλιαν Βουδούρη”», <http://www.mmb.org.gr/page/default.asp?id=3495>.

9. Σύντομον Δοξαστάριον τοῦ ἀστέμου Πέτρου Λαμπαδάριου τοῦ Πελοποννησίου, μεταφρασθέν κατά τὴν νέαν μέθοδον τῆς Μουσικῆς τῶν Μουσικολογιώτατων διδασκάλων τοῦ Νέου Συστήματος. Ἡδη εἰς φᾶς ἀχθέν ἀναλόμασιν τῶν ἔκδοτῶν, Ἐν τῷ τοῦ Βουκουρεστίου νεοσυστάτῳ Τυπογραφείῳ 1820.

10. Οἱ συνδρομητές τοῦ Βουκουρεστίου χωρίζονται σὲ τέσσερις κατηγορίες: πρώτη κατηγορία εἶναι αὐτὴ τῶν ἐπισήμων προσώπων, δπως διοικητῶν, μητροπολιτῶν καὶ ἐπισκόπων, ἡ δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει τοὺς πανοσιωτέτους ἵερομονάχους, μοναχούς καὶ μουσικολογιώτατους ἱερεῖς, ἡ τρίτη τοὺς εὐγενεστάτους ἄρχοντες καὶ ἡ τέταρτη ἀφορᾷ τοὺς ἐντιμοτάτους πραγματευτές.

τατα λόγω τῆς ἐμπορικῆς του ὥστης, ἐνῶ τό 1822 βρίσκεται στό Κισινάου τῆς Μολδαβίας, ὅπου ἐμφανίζεται νά ἀσχολεῖται μέ τὴν κωδικογραφία, πιθανόν ως παράλληλη ἐπαγγελματική δραστηριότητα. Στόν κατάλογο τοῦ ἔντυπου Δοξασταρίου, ἐπίσης, ἀναφέρεται ὁ χαρακτηρισμός του ως μουσικολογιωτάτου, ως στερροῦ, δηλαδή, γνώστη τῆς φαλτικῆς τέχνης. Η ἴδιότητα τοῦ ἐμπόρου προφανῶς τοῦ ἔξασφάλισε τή σχετικά οἰκονομική ἀνεση πού χρειαζόταν γιά τὴν προμήθεια τοῦ πρώτου αὐτοῦ ιστορικοῦ Ἀναστασιματαρίου, ἀλλά θά τοῦ ἔδινε, χυρίως, τή δυνατότητα τῆς μετακίνησης σέ διάφορους τόπους καί χυρίως στήν Κωνσταντινούπολη, οἰκονομικό, ἐμπορικό καί μουσικό κέντρο τή ἐποχή αὐτή.

4. Μαθητεία στούς «Τρεῖς Διδασκάλους».

Καί πράγματι φαίνεται ὅτι ὁ Δημήτριος παρέμεινε στήν Κωνσταντινούπολη γιά ίκανό χρονικό διάστημα πρίν ἀπό τή μετάβασή του στό Βουκουρέστι, ἀφοῦ οι πληροφορίες πού ἀλιεύουμε ἀπό τοὺς κώδικες προδίδουν τή μουσική του μαθητεία δίπλα σέ κραταιούς διδασκάλους: ὁ πολυέλεος Δοῦλοι Κύριον σέ ηχο λέγετο, ὁ ὅποιος μελίσθηκε ἀπό τό Δημήτριο, θεωρηθεὶς παρά τῶν Τριῶν Διδασκάλων ἐπιδιορθώθη παρ' αὐτῶν, δπως μαρτυρεῖ τό προαναφερθέν σημείωμα τοῦ φ. 117r τοῦ κώδικα τοῦ Ἡ. Ναοῦ Παναγίας Ἀγιοδεικτινῆς. Γιά τούς στίχους τῆς ἐκλογῆς Λόγον ἀγαθόν πού καταγράφηκαν στόν κώδικα ΜΜΒΕ 11, ὁ Δημήτριος μαρτυρεῖ στό φ. 90v: οἱ παρόντες στίχοι ἐμελουργήθησαν ἐν τῇ τῆς κωνσταντίνου πόλεως δημοσίᾳ σχολῇ τῆς μουσικῆς χάριν θέματος παρά δημητρίου παπαδοπούλου καί θεωρηθέντες παρά τῶν τριῶν διδασκάλων τῆς μουσικῆς καί διορθωθέντες παρ' αὐτῶν (Εἴκ. 4). "Οπως βλέπουμε, ὁ Δημήτριος παραχολούθησε τά μαθήματα τῆς Νέας Μουσικῆς Μεθόδου στήν Δ' Πατριαρχική Σχολή"¹¹ μέ διδασκάλους τούς γνωστούς Τρεῖς, Χρύσανθο, Χουρμούζιο καί Γρηγόριο. Εἰδικότερα, σύμφωνα μέ τή μαρτυρία τοῦ ἰδίου τοῦ Δημητρίου μαθήτευσε στό Γρηγόριο Πρωτοφάλτη, καθώς στόν ἰδιο κώδικα ὑπ' ἀριθ. 11, στό φ. 174r, ἀναφέρει ἐμφαντικά: «αἱ ἀκόλουθε τρῆς δοξολογίαι, Γρηγορίου Πρωτοφάλτου καί ἡμετέρου διδασκάλου».

Ἡ Δ' Πατριαρχική Σχολή ξεκίνησε τή δραστηριότητά της τό 1815, ἡ φοίτηση σ' αὐτήν ἦταν διετής καί σίγουρα μέχρι καί τό 1820, σύμφωνα μέ τίς

11. Γ. Παπαδοπούλου. Συμβολαὶ εἰς τήν ιστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς καί οἱ ἀπό τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων ἄχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἀκμάσαντες ἐπιφανέστεροι μελιφδοί, ὑμνογράφοι, μουσικοί καί μουσικολόγοι. Ἐν Ἀθήναις Τυπογραφείον καί Βιβλιοπωλεῖον Κουσουλίνου καί Ἀθανασιάδου παρά τῷ ναῷ τῶν ἀγίων Θεοδώρων, 1890 (φωτο-ἀναστατική ἔκδοση ἀπό τίς ἔκδόσεις Κουλτούρα μέ ἀρ. 2. Ἀθήνα 1977), σ. 374.

πληροφορίες τοῦ Γεωργίου Παπαδοπούλου¹², δίδασκαν σ' αὐτήν καὶ οἱ Τρεῖς Δάσκαλοι, ὁ δέ Γρηγόριος, ὅπως γνωρίζουμε, πέθανε στά τέλη τοῦ 1821. Ἀν συνδυάσουμε τίς πληροφορίες αὐτές μέ τά σημειώματα τῶν κωδίκων καθώς καὶ μέ τό γεγονός δτι ὁ Δημήτριος φαίνεται νά βρίσκεται στό Βουκουρέστι κατά τό 1820 ἥ καὶ ἐνωρίτερα, θά πρέπει νά θεωρήσουμε δτι ύπηρξε ἀπό τούς πρώτους μαθητές τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς καὶ μάλιστα ἀπό τούς ίκανότερους, ἀν ἀνέλαβε καὶ τή μελοποίηση ἐνός πολυελέου χάριν θέματος, δηλαδή κάτι σάν ἀσκηση ἥ διαγωνισμό¹³. Ὁ Δημήτριος ἀποφοίτησε ἀπό τή σχολή ἔχοντας φτάσει σέ ὑψηλό ἐπίπεδο γνώσεων καὶ ἐν συνεχείᾳ δραστηριοποίηθηκε κωδικογραφικά ἔχοντας καὶ ὑπό τήν κατοχή του ἀντίγραφα τῶν πρωτογράφων ἔξηγητικῶν ἐργασιῶν τῶν Διδασκάλων. Τό δοξαστάριο Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου τοῦ Ἱακώβου Πρωτοφάλτου τῆς Μητροπόλεως Σάμου 87 ἀποτελεῖ ἀντιγραφή ἐξ τοῦ πρωτοτύπου¹⁴, δπως ἀναφέρει στό προλογικό σημείωμα. Οι μουσικές γνώσεις σέ συνάρτηση μέ τήν Φαλτική ἐμπειρία καὶ τήν κατοχή τῶν ἀπαραίτητων μουσικῶν κειμένων παρέσχε τή δυνατότητα στό Δημήτριο νά ἔχφραστεī τριπλά πάνω στή μουσική: κωδικογραφικά, διδακτικά καὶ μελουργικά.

5. Μεταχίνηση στή Χίο.

Ἐγκατεστημένος πλέον στή Χίο, μέ τήν ιδιότητα τοῦ ἀλληλοδιδάχτη καὶ τοῦ διδασκάλου τῆς Νέας Μουσικῆς καὶ τῆς Ναυτικῆς, ἐμφανίζεται στό σχετικό ἀπόσπασμα τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Γρηγορίου Φωτεινοῦ, μετά τό 1828. Αύτή εἶναι ἡ ἐπόμενη χρονολογικά ἔμμεση, μετά τό 1822, πληροφορία γιά τίς δραστηριότητες τοῦ Δημητρίου. Εἶναι γνωστό δτι, μετά τήν ἀποτυχημένη προσπάθεια τοῦ Φαβιέρου νά ἐπανακτήσει τή Χίο, οἱ πρῶτοι ἐπαναπατρισθέντες Χιώτες κατέφθασαν περί τό 1830. Ἐνα ἀπό τά πρῶτα μελήματά τους ἦταν ἡ ἀναδιοργάνωση τοῦ διαλυμένου ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος τῆς

12. Γ. Παπαδοπούλου, ὅπ.π.

13. Αύτή εἶναι μά πολύ ἀξιόλογη πληροφορία γιά τό τί μουσικές δραστηριότητες ἐλάμβαναν χώρα μέσα στή Σχολή αὐτή. Σέ συνάρτηση μέ τό γνωστό ἐρωτηματολόγιο θεωρητικῆς γνώσεως πού ὑποβαλλόταν στούς τελειόφροιτους. θά μποροῦσε νά ἀξιοποιηθεῖ γιά νά διερευνηθεῖ τό πρόγραμμα σπουδῶν. Γιά τό ἐρωτηματολόγιο βλ. Ἀνωνύμου, «Μουσική· ἐξ Ἱασίου, διά τοῦ ἔχει ἀρίστου ἡμῶν φίλου χυρίου Μ. Βερνάρδου τοῦ Κρητός: Ἐνταῦθα παρατίθενται ἀπέρ ήρωτήθησαν οἱ τῆς ἡμετέρας Μουσικῆς Σχολῆς μαθηταί ἐπί τῆς ἐν τῷ Πατριαρχείῳ γενομένης συναδικῆς ἀνακρίσεως τοῦ ἡμετέρου μουσικοῦ συστήματος. Τί ἐστι μουσική· Χρύσανθος· Ἀρχ. διδάσκαλος τῆς Μουσικῆς τοῦ Νέου Συστήματος φωτ.» Έρμῆς ὁ Λόγιος Ζ' (1817) 431-433.

14. Κώδικας Μητροπόλεως Σάμου 87, σ. 1.

νήσου. Σύμφωνα μέ τίς πηγές τῆς ἐποχῆς¹⁵, κατά τά ἔτη 1830-1835 (χρόνο κατά τόν ὥποιο ἡ Δημογεροντία τῆς Χίου ἀπέκτησε ἐπίσημα πλέον σφραγίδα καὶ ἐπομένως κατεῖχε τό δικαίωμα τοῦ ἀποφασίζειν καὶ ἐγκρίνειν), στή Χίο λειτουργοῦσαν ἴδιωτικά σχολεῖα καθώς καὶ δύο δημόσιαι, ἕνα κοινό στή Χώρα τῆς Χίου καὶ ἕνα ἄλληλοδιδαχτικό στήν περιοχή τῆς Ἀγιοδεικτινῆς Κάμπου τῆς Χίου, ὅπου καὶ ὁ Ἱ. Ναός τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Ἄν δεχτοῦμε τίς πληροφορίες τοῦ ἀποσπάσματος, τίς πηγές περί τῆς ὑπάρξεως ἄλληλοδιδαχτικοῦ σχολείου στήν Ἀγιοδεικτινή καὶ συνδυάσουμε δλα τά παραπάνω μέ τό γεγονός δτι ὁ ἔνας ἐκ τῶν τεσσάρων κωδίκων τοῦ Δημητρίου βρέθηκε στήν ἐνοριακή βιβλιοθήκη τῆς Παναγίας Ἀγιοδεικτινῆς, πρέπει νά θεωρήσουμε βέβαιο δτι ὁ Δημήτριος Παπαδόπουλος ἐπέστρεψε στήν πατρίδα του Χίο μετάξυ τῶν ἔτῶν 1830 καὶ 1835 καὶ διορίσθηκε δάσκαλος στό ἄλληλοδιδαχτικό σχολεῖο τῆς Παναγίας Ἀγιοδεικτινῆς. Παράλληλα, ἐπιδόθηκε στή διδασκαλία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, χωρίς ώστόσο νά γνωρίζουμε, ἀν αὐτό ἐγινε σέ ἐπίπεδο ἄλληλοδιδαχτικοῦ σχολείου ἡ ἴδιωτικά.

Ἡ παρουσία τοῦ Δημητρίου στή Χίο ως διδασκάλου ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τόν κατάλογο τῶν συνδρομητῶν τοῦ Εἴρμολογίου πού ἔξέδωκε ὁ Θεόδωρος Φωκαεύς στήν Κωνσταντινούπολη τό 1839¹⁶. Στήν δμάδα τῶν συνδρομητῶν πού προέρχονται ἀπό τή Χίο, ὁ Παπαδόπουλος ἀναφέρεται ως Δημήτριος διδάσκαλος μετά τό ὄνομα τοῦ Πρωτοψάλτη Νικολάου Πουλάκη. Ἡ διδασκαλίκή ἰδιότητα τοῦ Δημητρίου τονίζεται ἐπίσης ἀπό τόν ἴδιο στούς αὐτόγραφους κώδικές του. Στά σημειώματα ἀρκετῶν μελῶν αὐτοαποκαλεῖται διδάσκαλος (‘Ἐμελουργήθησαν παρά τοῦ διδασκάλου χυρίου δημητρίου παπαδοπούλου κατ’ ἥχον δοξολογίαι σύντομε δημητρίου διδασκάλου παπαδοπούλου Δημητρίου διδασκάλου Ἀντζέμι Ἀστιράν’), γεγονός πού σημαίνει δτι ὁ ἴδιος εἶχε συναίσθηση τῆς ἰδιότητάς του καὶ μέ αὐτήν τήν ἰδιότητα ἥταν ἀποδεκτός ἀπό τούς ἄλλους καὶ μάλιστα «εύδοχίμως», δπως ἀναφέρει ὁ Γρηγόριος Φωτεινός στά ἀπομνημονεύματά του.

Ἄλλες ἐνδείξεις τῆς παραμονῆς τοῦ Δημητρίου στή Χίο παρέχει τό γνωστό στιχηραρδοξαστικάριον τῆς ἴδιωτικῆς συλλογῆς μέ συνθέσεις πού σχετίζονται μέ τήν παρουσία τοῦ Δημητρίου στή νήσο. Κατ’ αἵγησιν τοῦ Μεθοδίου Κούλικα, ἥγουμένου τῆς Μονῆς Βρετοῦ, πλησίον τοῦ χωριοῦ Ἀρμόλια τῆς Χί-

15. Ὑπόμνημα Περί τῆς ἐν Χίῳ παιδείας, περί τῆς θέσεως τῆς ἐν τοῖς σχολείοις ἐχπαιδεύσεως καὶ τῶν πρός ἀνόρθωσιν συντελεστικῶν, Κῶδιξ Καθεδρικοῦ Ναοῦ Ἀγίου Γεωργίου Βροντάδου Χίου, σ. 215· βλ. καὶ Ἀ. Χαροκόπου, ὅπ.π., σσ. 296-297.

16. Εἴρμολόγιον τῶν Καταβασιῶν Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου μετά τῶν κανόνων τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ καὶ συντόμου Εἴρμολογίου· ἔξτηγημένη κατά τήν νέαν τῆς Μουσικῆς μέθοδον ἐπιθεωρηθέντα ἥρη καὶ διορθωθέντα ἀκριβῶς παρά Ιωάννου Λαρπαδαρίου· νῦν δεύτερον ἐκδοθέν εἰς τύπον ἀναλώμασι ἴδιοις. Κωνσταντινούπολις. Ἐκ τῆς τοῦ Παναγίου Τάφου Τυπογραφίας. ἀωλθ’. 1839.

ου, ὁ Δημήτριος συνέθεσε τά δοξαστικά τῆς Λιτῆς καὶ τῶν Αίνων γιά τὴν Παρασκευή τῆς Διακαινησίμου, ἡμέρα κατά τὴν ὥποια ἐορτάζει ἡ Μονή (σ. 1029): *Τὰ παρόντα δύο ἔμελήσθεισαν παρ' ἔμοῦ Δημητρίου Παπαδοπούλου δι' αἰτήσεως τοῦ πανοσιοτάτου χυρίου Μεθόδιου Κούλικα ἡγουμένου τοῦ Βρετοῦ.* Ο Μεθόδιος Κούλικας εἶναι, βεβαίως, πρόσωπο ὑπαρχτό καὶ ἀναφέρεται στὸν κατάλογο συνδρομητῶν τοῦ Δοξασταρίου τοῦ Ἰακώβου, *Ἐκδοση Κωνσταντινουπόλεως 1836¹⁷*, ὡς Μεθόδιος Βρετούστης. Στόν ἴδιο κώδικα ὁ Δημήτριος κατέγραψε τά μελοποιηθέντα ὑπ' αὐτοῦ δοξαστικά τῆς ἐορτῆς τῆς εὔρέσεως τῆς τιμίας Κάρας τῆς Ἀγίας Ματρώνης τῆς Χιοπολίτιδος (15 Ιουλίου). Πρόκειται γιά μία ἐορτή παγχιακῆς ἐμβέλειας, δέν περιλαμβάνεται στά Μηναῖα, ἀλλά μόνο στό Χιακό Λειψωνάριο¹⁸. Οἱ παραπάνω δύο περιπτώσεις μελοποίησης ὅμνων μέχισκή ἀναφορά δείχνουν, κατά τὴν ἀποψή μας, ὅτι τά μέλη (καὶ ὁ κώδικας;) γράφτηκαν γιά συγκεκριμένες λειτουργικές ἀνάγκης τοπικοῦ χαρακτήρα, τῇ συγκεκριμένῃ στιγμῇ πού αὗτές ἔχονται λαμβάνει, δηλαδή, ὁ Δημήτριος βρισκόταν στή Χίο. Ιδιαίτερες πληροφορίες γιά τὴν ποιότητα καὶ τὴν ἔκταση τοῦ διδαχτικοῦ του ἔργου δέν ἔχουμε, ὡστόσο ἡ περίπτωση αἵτησης μελοποίησης μουσικῶν μελῶν δείχνει τό μέγεθος τῆς ἀποδοχῆς πού ἀπολάμβανε ὡς μουσικό πρόσωπο, κατά τή διάρκεια τῆς παραμονῆς του στή γενέτειρά του.

Ἄλλα στοιχεῖα γιά τή ζωή του καὶ τό ἔργο του δέν εἶναι γνωστά πρός τό παρόν. Ἐπίσης ἄγνωστο παραμένει τό ποῦ καὶ πότε πέθανε. Ἀντιθέτως, μέσω τῶν ἐντοπισθέντων κωδίκων του μᾶς γίνονται γνωστές οἱ συνθέσεις του πού περιέχονται σ' αὐτούς.

17. Δοξαστάριον περιέχον τά δοξαστικά ὅλων τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἐορτῶν, τῶν τε ἐορταζομένων ἀγίων τοῦ ὅλου ἕκαστου, τοῦ τε Τριψίδιου καὶ Πεντηκοσταρίου. Μελοποιηθέν παρά Τακώβου Πρωτοφάλτου, τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Έκκλησίας, ἐξηγηθέν δέ ἀπαραλλάκτως εἰς τήν νέαν τῆς Μουσικῆς μεθόδου παρά Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, ἐνός τῶν ἐφευρετῶν τῆς φηθείσης μεθόδου. Νῦν πρῶτον ἐκδοθέν εἰς τύπον παρά Θεοδώρου Π. Π. Παράσχου Φωκαέως, ἐπιστασίᾳ τοῦ αὐτοῦ. Αναλόμαστ δέ τοῦ τε ὕδιου καὶ τῶν φιλομούσων συνδρομητῶν. Τόμος δεύτερος. Ἐκ τῆς ἐν Γαλατᾷ Τυπογραφίας Ἰσάκ δὲ Κάστρου· φωλέ. 1836. Ο κατάλογος, ἀνευ σελδαριθμήσεως, βρίσκεται στό τέλος τοῦ βιβλίου.

18. Η πρώτη ἐκδοση τοῦ Χιακοῦ Λειψωνάριου πραγματοποιήθηκε στή Βενετία τό 1819, ὑπό τήν ἐπίβλεψη τοῦ ἀγίου Μακαρίου τοῦ Νοταρᾶ, βλ. Νέον λειψωνάριον περιέχον Τά ἐν Χίῳ πάντα κατά Ἀχαλουθίαν τοῦ ἑτοιμ συγγεγραμμένη προτροπή καὶ αἰτήσει τῶν Φιλοχρίστων Χίων. Ἐν Βενετίᾳ, παρὰ Πάνω Θεοδοσίου τῷ ἔξ Ιωαννίων, 1819. Η ἀχαλουθία βρίσκεται στίς σα. 45-51: Ἀχαλουθία εἰς τήν ἐορτήν τῆς εὐρέσεως τῆς τιμίας κάρας τῆς ὁσίας Μητρός ἡμῶν Ματρώνης τῆς Χιοπολίτιδος, φαλλομένη κατά τήν εἰς τοῦ Τσιλίου μηνός.

6. Τό μελουργικό έργο.

Η άναλυτική καταλογογράφηση τῶν αὐτόγραφων χωδίκων τοῦ Δημητρίου μᾶς ἔδωσε μία ὀλοκληρωμένη, κατά τό μέτρο τοῦ δυνατοῦ, εἰκόνα τοῦ μελουργικοῦ του έργου, τό ὅποιο ἐκτείνεται καὶ στά τρια γένη τῆς μελοποίας. Στό παπαδικό γένος συνέθεσε: ὀκτάρχα Ἀπολυτίκια Θεομητορικῶν ἑορτῶν, πολυελέους καὶ ἔχλογές, μέλη τῆς Θ. Λειτουργίας Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου (χοινωνικά, Ἄξιόν ἐστι, Ἐπί σοι χαίρει). Μία ἀνεπίγραφη ἀργή δοξολογία σέ ἦχο πρωτόβαρυ μπεστενγκιάρῳ καὶ ἕνα ὄμοιχο ἀσματικό εἰκάζεται ὅτι εἶναι δικά του μελουργήματα. Στό στιχηραρικό γένος ἐμφανίζεται ἔξισου παραγωγικός ἀλλά καὶ εύρηματικός δσον ἀφορᾶ τὴν καταγραφή του: συνέθεσε τά Ἰδιόμελα τῆς Σαρακοστῆς κατά μίμηση τοῦ συντόμου στιχηραρικοῦ μέλους τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου, ἐνῶ σέ ἕνα χώδικα συμπληρεῖς τρεῖς μελουργικές ἔργασίες: τό δοξαστάριο τοῦ Πέτρου, τή συλλογή ἰδιομέλων τοῦ Μανουήλ Πρωτοψάλτου καὶ τίς δικές του ἔργασίες στιχηραρικοῦ μέλους, συμπληρωματικές στήν παραπάνω ὅλη. Μελουργήσε στιχηρά καὶ δοξαστικά τῆς λειτῆς πού δέν ὑπάρχουν στή συλλογή ἰδιομέλων τοῦ Μανουήλ, δοξαστικά ἐσπερίων καὶ αἴνων σέ ἐπιλεγμένες ἑορτές σέ μέλος κατά μίμησιν τοῦ δωρικοῦ μέλους τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου καὶ σέ χάποιες περιπτώσεις ἀργότερο, πιό ἐπιτηρευμένο καὶ παρρησιαστικότερο μέ μελωδικές γραμμές ἀπό τό ἀργό στιχηράρι τοῦ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου. Ἀνάμεσα στήν εύρηματική καὶ συνάμα πρακτικοῦ χαρακτήρα συμπληρηση τῆς ἀνωτέρω μελουργικῆς ὅλης, ὁ Δημήτριος παρενέβαλε προσόμοια τοῦ ἐσπερινοῦ, τονισμένα σέ σύντομο μέλος εἱρμολογικό, στιχηρά ἰδιόμελα τῶν αἴνων (ὅπως τῶν Χριστουγέννων καὶ τοῦ ὅρθρου τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς) καὶ αὐτά τονισμένα σέ σύντομο μέλος, καθώς καὶ τροπάρια τῆς θ' ὥδης δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν.

Τέλος, ἀξιοπρόσεκτες συνθέσεις εἶναι αὐτές τῶν συντόμων δοξολογιῶν στούς ὀκτώ ἦχους καὶ σέ χάποιους χλάδους τους. Εἶναι συνθέσεις εὔηχες, παρουσιάζουν ἴδιαίτερο μελωδικό χαρακτήρα καὶ συμπληρώνουν τό μελουργικό έργο τοῦ Δημητρίου.

7. Ἀποτίμηση τοῦ προσώπου καὶ τοῦ έργου.

Ἄν θελήσουμε νά ἀποτιμήσουμε τήν προσφορά τοῦ Δημητρίου καὶ νά ἀξιολογήσουμε τήν παρουσία του στά μουσικά δρώμενα, θεωροῦμε ὅτι πρέπει νά λάβουμε ὑπόψη μας τίς ἴδιαίτερες συνθῆκες, πού εἶχαν διαμορφωθεῖ στίς ἀρχές τοῦ ΙΘ' αἰ. γιά τή μουσική. Νέα σημειογραφία, διευκόλυνση ἐχμάθησης τῆς μουσικῆς, εύκολία καταγραφῆς τῶν μουσικῶν φράσεων, νέες συνθέσεις,

άνάπτυξη τῆς τυπογραφίας καὶ εύρεια διάδοση τῶν μουσικῶν χειρένων, ἀλλά καὶ ἄνοιγμα τῶν θυρῶν στήν παρείσφρηση μή ἐκκλησιαστικῶν μελωδικῶν γραμμῶν σέ ἐκκλησιαστικά μέλη, ἀβασάνιστη πρόσληψη ὅρων καὶ κλιμάκων τῆς ἀνατολικῆς μουσικῆς καὶ γενικότερα ἀτόνηση τῆς προφορικῆς παράδοσης ὡς ἀπόλυτου συνεχτικοῦ δεσμοῦ μεταξύ γραφῆς καὶ ψαλμώδησης. Εἶναι μερικά ἀπό τὰ χαρακτηριστικά στοιχεῖα πού συνδέονται μὲ τή μουσική πραγματικότητα τῆς ἐποχῆς.

Ἡ μουσική παρουσία τοῦ Δημητρίου συνδέεται μὲ τή διδασκαλία τῆς Σχολῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τούς «Τρεῖς Διδασκάλους». Ὁ Δημήτριος εἶναι γνώστης τῆς νέας σημειογραφίας. Δέν γνωρίζουμε ἀν ἥταν καὶ κάτοχος τῆς παλαιᾶς παρασημαντικῆς. Κάπι τέτοιο δέ φαίνεται μέσα ἀπό τὰ γραπτά του. Εἶναι τέχνο τῆς νέας μουσικῆς. Αὐτήν διδάχθηκε καὶ αὐτήν καλεῖται νά διδάξει. Τά στοιχεῖα τῆς χρησιμοποιεῖ, γιά νά ἀνταποχριθεῖ στήν ψαλτική διαχονία καὶ νά συνθέσει νέους ὄμινους.

Ως μουσικός βρίσκεται μπροστά στὸν πλοῦτο τῆς ἥδη διαμορφωμένης παράδοσης. Ως κάτοχος αὐτῆς τήν ἀντιγράφει καὶ τή μιμεῖται στίς μελουργικές του ἔργασίες. Τί ἄλλο ἀπό δημουργική μίμηση θά μποροῦσαν νά εἶναι ὁ πολυέλεος καὶ ἡ ἔχλογή, μέλη συντεθειμένα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παραδεδομένων δομῶν τοῦ ΠΗ' αι.; τά ιδιόμελα καὶ τά δοξαστικά στό ὄφος τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου; τά ὀχτάρχα ἀπολυτίκια πού ἀπηχοῦν Κωνσταντινουπολίτικες καὶ Ἀγιορείτικες μελουργικές πρακτικές; Δέν εἶναι τυχαῖο τό γεγονός δτι τά ἀπολυτίκια του ἐντάχθηκαν στήν ὅλη Ἀγιορείτικῶν κωδίκων, Δοχειαρίτικων καὶ Διονυσιάτικων¹⁹, καὶ Ἐλαβαν., κατά κάποιον τρόπο, τό «χρῆσμα» τῆς παραδοσιακῆς μελουργίας, ἀφοῦ καὶ οἱ μοναχοὶ δέν θά ἐπέλεγαν νά καταγράψουν μέσιακῆς μελουργίας, ἀφοῦ καὶ οἱ μοναχοὶ δέν θά ἐπέλεγαν νά καταγράψουν μέσια-

19. Ἀνθολογία, ΙΘ' αι., ἀγνώστου γραφέως. Δοχ. 1463, φ. 25r: Μάθημα θεοτοκίον ὀχτάρχον εἰς τήν Σωοδόχον Πηγήν παρά Δημητρίου Παπαδοπούλου, "Ὕδωρ τό ζωήρρυτον, Γρ. Στάθη. Τά χειρόγραφα βιζαντινῆς μουσικῆς Ἀγίου Όρους. Κατάλογος περιγραφικός τῶν χειρογράφων κωδίκων βιζαντινῆς μουσικῆς, τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ιερῶν μονῶν καὶ σκητῶν τοῦ Ἀγίου Όρους, τόμ. Α', [Μονές Σηρροποτάμου, Δοχειαρίου, Κωνσταμονίου], (ΙΒΜ, Ἱερά Σύνοδος τῆς Ευαληρίας τῆς Ἐλλάδος), Ἀθῆναι 1975, σ. 641· Στιχηράρχον-Μαθηματάριον, ΙΘ' αι. (μέσα), Ἰωάσαφ Διονυσιάτου, Διον. 646, φφ. 94r-98v: θεοτοκίον δίχορον εἰς τήν Σωοδόχον Πηγήν, μελουργηθέν παρά Δημητρίου Παπαδοπούλου, "Ὕδωρ τό ζωήρρυτον, Γρ. Στάθη. Τά χειρόγραφα βιζαντινῆς μουσικῆς Ἀγίου Όρους. Κατάλογος περιγραφικός τῶν χειρογράφων κωδίκων βιζαντινῆς μουσικῆς, τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ιερῶν μονῶν καὶ σκητῶν τοῦ Ἀγίου Όρους, τόμ. Β', [Μονές Ξενοφῶντος, Παντελείμωνος, Σίμωνος Πέτρας, Γρηγορίου, Διονυσίου], (ΙΒΜ, Ἱερά Σύνοδος τῆς Ευαληρίας τῆς Ἐλλάδος), Ἀθῆναι 1976, σ. 749· Ἀνθολογία, ΙΘ' αι. (μέσα), Ἰωάσαφ Διονυσιάτου, Διον. 806, φφ. 199v-252r: Ἐγιεῦθεν ἀρχονται τά ἀπολυτίκια δεσμοποιικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν ψαλλόμενα δίχορα, ὡς τό θεοτόκε Παρθένε [μεταξύ ἐλλων ἀκολουθεῖ καὶ τό Ἐν Ιαρδάνῃ βαπτιζόμενου Σου Κύριε, Δημητρίου Παπαδοπούλου], Γρ. Στάθη, Χειρόγραφα, τόμ. Β', σ. 847.

λη, πού δέν θά είχαν λειτουργική χρησιμότητα ή τό μέλος τους δέν θά άνταποκρινόταν στήν άτυπόσφαιρα τῶν ἀγιορειτικῶν ἀγρυπνιῶν. Τέλος, ή κατανομή καί ή ταχτοποίηση τῶν δοξαστικῶν τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου καί τῶν ίδιομέλων τοῦ Μανουῆλ Πρωτοψάλτου σέ ἔνα χώδικα τοῦ Στιχηραροδοξαστικού θυμίζουν τό περιεχόμενο τῶν παλαιῶν ἐκείνων στιχηραρίων πρό τοῦ 1814, μέ μέλη, ὅμως, τώρα πά, συντομότερα καί προσαρμοσμένα στίς σύγχρονες λειτουργικές ἀνάγκες. Κάτι τέτοιο θά ἐπιχειρήσει ἀργότερα, τό 1857, ὑπό μορφήν ἐντύπου, ὁ Στέφανος, πρῶτος Δομέστικος, μέ τή δίτομη Κυψέλη του²⁰.

Ἄπό τήν ἄλλη πλευρά ὁ Δημήτριος ἀντιλαμβάνεται τήν πρόκληση μιᾶς νέας ἐποχῆς πού ἀνατέλλει γιά τή μουσική τό πρῶτο μισό τοῦ ΙΘ' αἰ. καί λαμβάνει μέρος ἐνεργά στίς διεργασίες μέσα ἀπό συγκεκριμένες ἐνέργειες. Ὄταν δο χρόνος τῶν ἀκολουθιῶν σμικρύνεται καί τά παλαιά ἀργά μέλη παραχωροῦν τή θέση τους σταδιακά σέ ἄλλα συντομότερα, ὁ Δημήτριος προβαίνει στή μελούργηση στιχηραρικῶν μελῶν μεσαίας χρονικῆς διάρκειας, διεβλέποντας τήν ἀνάγκη ὑπαρξῆς ἀργότερου μέλους ἀπό αὐτό τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου, ἄλλα καί συντομότερο τοῦ διττώς λαμπροῦ μέλους τοῦ Ἱακώβου Πρωτοψάλτου. Κάτι ἀνάλογο, δηλαδή, μέ αὐτό πού ἀναγνωρίζουμε στό στιχηράρι τοῦ Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου, πού ἐκδόθηκε τήν ἴδια ἐποχή, τό 1840-1841. Ο Δημήτριος, ώς κάτοχος καί γνώστης τῆς νέας μεθόδου κατέγραψε μέ ἀναλυτικό σημειογραφικό τρόπο τά φωνητικά ποικιλματά²¹, σημείωσε τίς Ελξεις τῶν φθόγγων, αὐτές πού θεωροῦσε ἀπαραίτητες γιά τήν δρθή ἀπόδοση τῆς μελωδίας σέ μέλη δικά του καί ἄλλων μελωδῶν²², σέ κάποια δέ μέλος σημειώσε καί τή ρυθμική ἀγωγή (40/60, δηλαδή 40 κτύποι ἀνά λεπτό)²³. Τά παραπάνω στοιχεῖα δέν θά ἔτσαν δυνατόν νά καταγραφοῦν μέ τήν παλαιά σημειογραφία, πολλοί ώστόσο ψάλτες τῆς νέας σημειογραφίας τῆς ἴδιας περιόδου δέν ἀκολούθησαν ἀπαραίτητα δλες αὐτές τίς ἐπιλογές.

Ἐνα ἄλλο στοιχεῖο, πού φανερώνει τή μουσική του νοοτροπία καί ἔντασσει τό Δημήτριο στήν ἐποχή του, είναι οι συνθετικές του ἐπιλογές σέ συνάρτηση

20. Μουσική Κυψέλη περιέχουσα πάντα τά ἰδιμέλα καί δοξαστικά τοῦ Ἐσπερινοῦ, τῆς Λιτῆς, τῶν Ἀποστίχων καί τῶν Αἴνων· Ἀπολυτίκια καί κοντάκια πιεσῶν τῶν Δεσποτικῶν καί Θεομητορικῶν ἑορτῶν τῶν ἑορταζομένων ἁγίων τοῦ ἀλου ἐναποτοῦ τοῦ τε Τριωδίου καί Πεντηκοσταρίου. Κατά μέν τό μέλος συμφώνως πρός τό Δοξαστάριον Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοπονν. Κατά δέ τήν προφοράν πρός τό τοῦ Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου. Νῦν πρῶτον τύ ποις ἐκδίδοται παρά Στεφάνου πρώτου Δομέστικου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Εκκλησίας. Τόμος πρῶτος - τόμος δεύτερος. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκ τῆς Πατριαρχικῆς τοῦ Γένους Τυπογραφίας. 1857.

21. Πρβλ. κώδ. ΜΜΒΕ 11, φ. 327v.

22. "Ο.π.

23. Πρβλ. κώδ. ΜΜΒΕ 11, φ. 240v.

πολλές φορές μέ τήν ίδιάζουσα ἡχολογία τῆς περιόδου. Ἰσως ἔχει φαίνεται νά ἀπομακρύνεται κάπως ἀπό τήν αὐστηρή ὄψη τῆς ψαλτικῆς τέχνης. Τά περίτεχνα Ἄξιόν ἔστι σέ παικίους ἥχους μελουργήθηκαν χάρι κάποιου φίλου, ὅπως σημειώνει στούς τίτλους, καί μαζί μέ αὐτά τῶν διδασκάλων Γρηγορίου καί Χουρμουζίου ἀποτέλεσαν ξεχωριστή ἐνότητα μέσα στούς χώδικές του· οι ἀργοσύντομες δοξολογίες του περιέχουν πολυπλοκότερες μελωδικές γραμμές ἀπό τίς λιτές καί ἀπέριττες τῶν παλαιότερων μελωδῶν· καί τέλος ἡ ἐμμονή του στούς μικτούς ἥχους καί τά δάνεια ἀπό τήν ἀνατολική μουσική, (ἐπί παραδείγματι ὑπάρχουν συνθέσεις βασισμένες στά μαχάμια Μπεστενγκιάρ καί Ἀτζέμ 'Ασιφάν), εἶναι χαρακτηριστική καί δείχνει τό γενικότερο στίγμα τῆς ἐποχῆς.

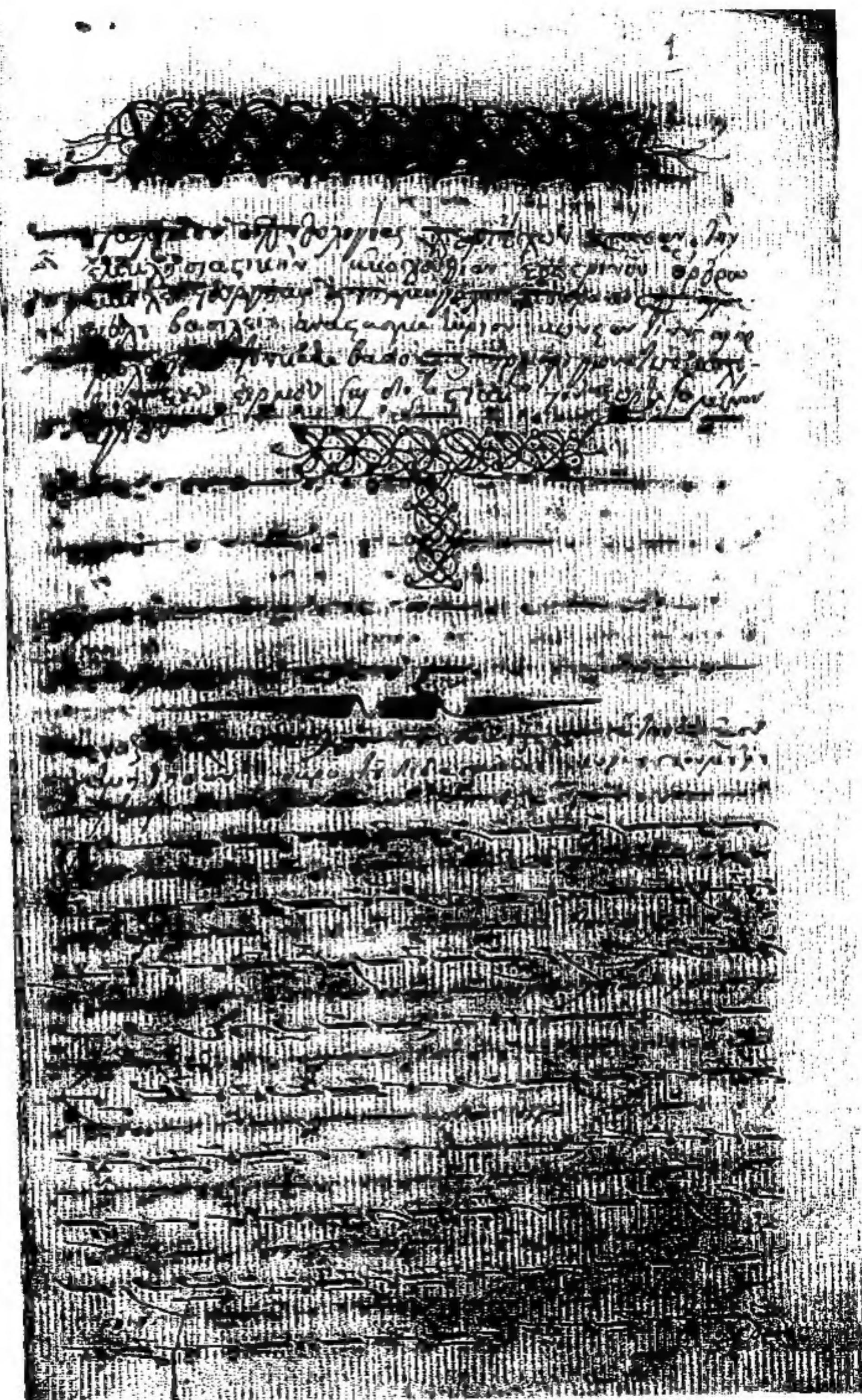
Μέσα σ' αὐτά τά πλαίσια ἐντάσσονται καί οἱ σχέσεις του μέ τούς ἄλλους μουσικούς. Ὁ Δημήτριος ὡς μουσικός δέν ἀπομονώνεται στή δική του μουσική πραγματικότητα. Ἀντίθετα, ἀφού γκράζεται τίς μουσικές δονήσεις τοῦ περιβάλλοντός του, γίνεται δέκτης τῶν γύρω ἐρεθισμάτων καί συλλέγει δ.τι ἀνταποκρίνεται στή μουσική του ίδιοσυγκρασία. Γιά παράδειγμα, ἀντιγράφει τά ἔργα συγχρόνων του μουσικῶν, δπως τοῦ συμπατριώτη του Νικολάου Πουλάκη. Μιά τέτοια ἐνέργεια δημιουργεῖ τήν αἰσθηση τοῦ μουσικοῦ συνδέσμου μεταξύ αὐτοῦ καί τῶν ὁμοτέχνων του. Ἀνήκουν στήν ίδια γενιά μετά τούς τρεῖς δασκάλους. Η γενιά αὐτή μεταδίδει τήν τέχνη διά τῆς διδασκαλίας, τήν διατηρεῖ ζῶσα διά τῆς μελουργίας καί θεραπεύει τίς τρέχουσες ψαλτικές ἀνάγκες διά τῆς χωδικογραφίας καί τῆς τυπογραφίας. Ἐγώ τήν πεποίθηση δτι ἐμεῖς σήμερα ψάλλουμε ἐπεξεργασμένο αὐτό πού προσέλαβε καί χυοφόρησε ἡ γενιά ἔχεινη στό δεύτερο τέταρτο τοῦ ΙΘ' αι. μέ τίς συγκεκριμένες ἐπιλογές, σημειογραφικές καί συνθετικές. Λίγοι Ἰσως γνωρίζουν δτι ἡ πανορθοδόξως ψαλλόμενη γνωστή σύντομη δοξολογία τοῦ Δευτέρου ἥχου (καὶ ἐπιγραφόμενη τοῦ Ἰωάννου Καβάδα) εἶναι οὐσιαστικά ἡ ἐπεξεργασμένη ἐπί τό ἀπλούστερον σύνθεση τοῦ Δημητρίου Παπαδοπούλου (Εἰκ. 5). Συνεπῶς, πιστεύω δτι εἶναι ἀναγκαῖο νά μελετήσουμε ἐνδελεχῶς τά πρόσωπα πού ἔδρασαν κατά τόν ΙΘ' αι. Ἰσως διαπιστώσουμε δτι μᾶς ἐπιφυλάσσουν ἐκπλήξεις καί μάλιστα πολλές καί ἀποκαλυπτικές.

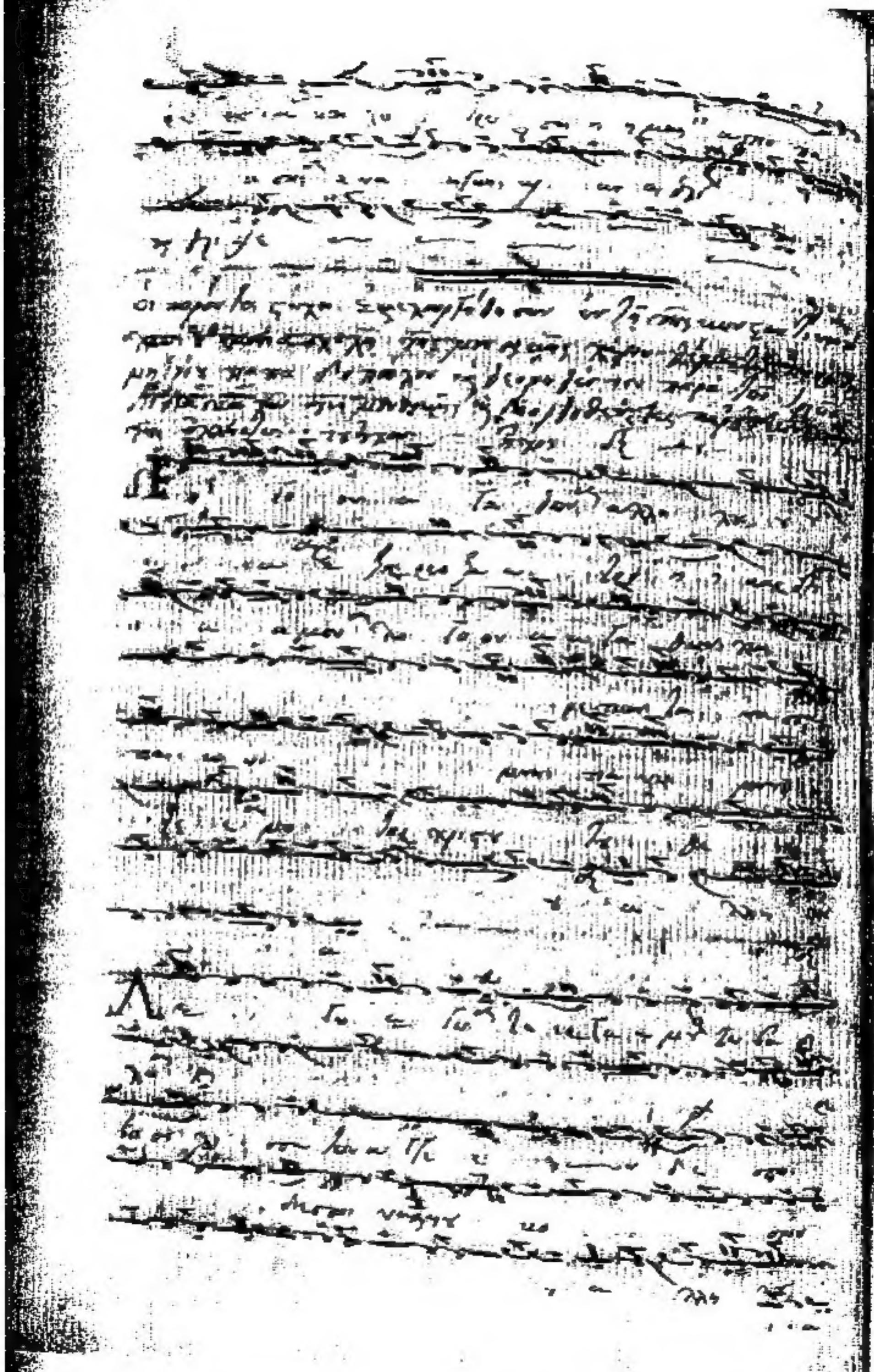
Εἰκ. 1. Στιχηροδοξαστικάριον κώδικας Δημητρίου Παπαδοπούλου, σ. 1.

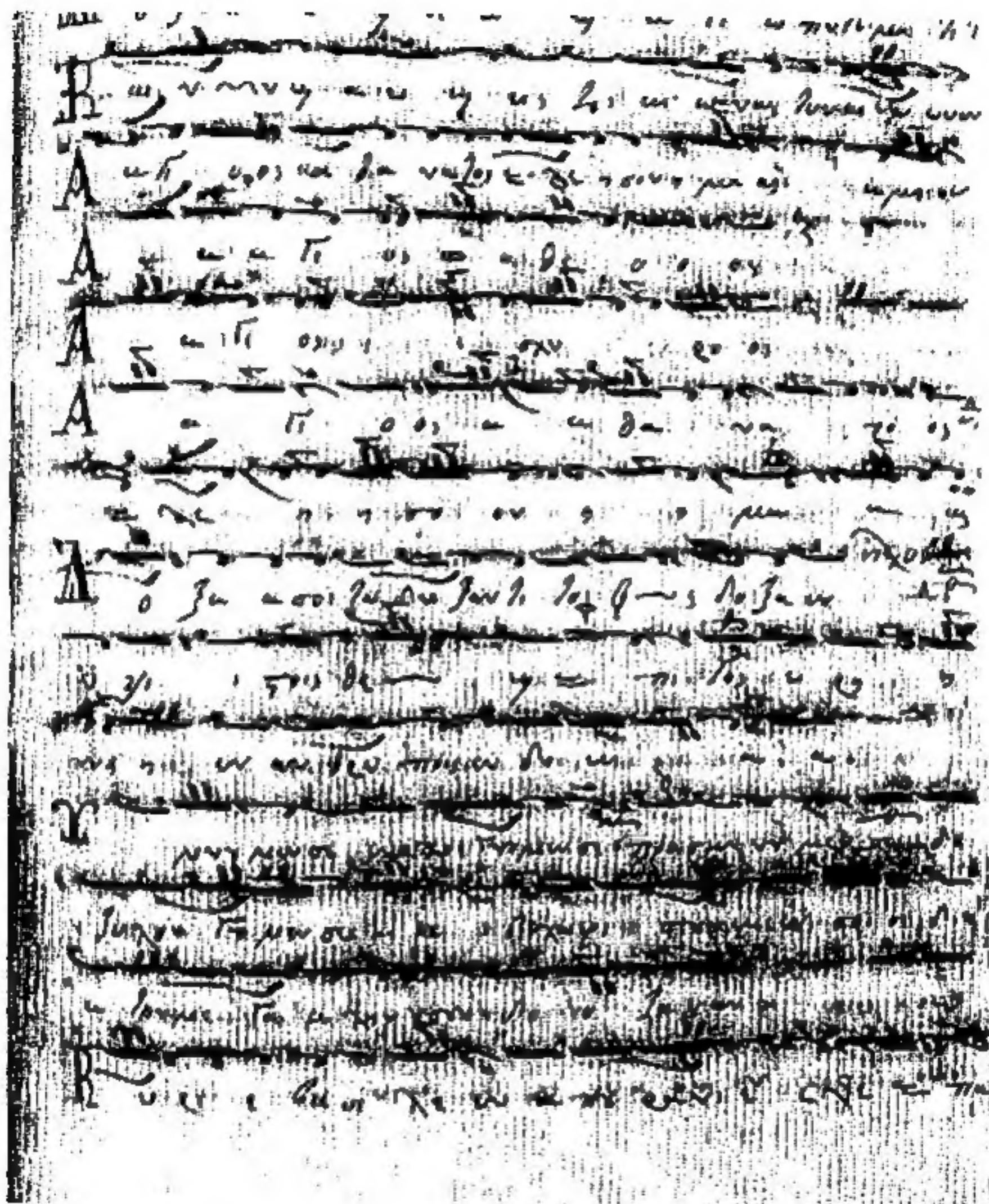
Εἰκ. 2. Κώδικας Παναγίας Ἀγιοδεκτινῆς (Ἀνθολογία μετά Ἀναστασιαρίου):
σημείωμα Δημητρίου Παπαδοπούλου, φ. 117c.

Εικ. 3. Άνθολογία Δημητρίου Παπαδόπουλου. χώδ. ΜΜΒΕ 11. φ. 1.

Eix. 4. Σημείωμα Δημήτριου Παπαδοπούλου, χάδ. ΜΜΒΕ 11, φ. 90v.

Εικ. 5. Δοξολογία Β' ἥχου Δημητρίου Παπαδόπουλου, κάδ. ΜΜΒΕ 11, φ. 221r.